Ämnet för kvällens föredrag är: Per Tomasson och "Grandegodset" i Storkåge. Kring ett dombrev från Skellefteå år 1550.

Under forskningar i den egna släktens genealogi har jag via Nederkalix och Piteå kommit till Skellefteå socken. En min förfader Tomas Kettilsson var där måg till Per Tomasson i Storkåge enligt bågaskattelängderna i Kammararkivet. Denne är identisk med Per Tomasson på Grandegodset.

För att styrka min så att säga hemortsrätt på detta kågehemman skall jag förete ett ättartal, om vars tillkomst kan nämnas följande.

Genom välvilligt tillmötesgående från Riksarkivet, har jag haft förmånen att där under år 1930 få begagna vissa kyrkböcker från Nederkalix. Sedermera ha rutinmässiga forskningar bedrivits i Piteå och Skellefteå äldre kyrkoarkiv, sed- dessa överförts till landsarkivet i Härnösand.

I Riksarkivet ha domböcker och småprotokoll flitigt kommit till användning.

På forskningsresultaten i Kammararkivet grundar sig väsantligen den del av ättartavlan, som avser tiden före 1700 eller då kyrkböcker för Skellefteå saknas.

Av utslagsgivande betydelse för fastställande av några släktled ha varit rullor och regementsräkenskaper i Krigsarkivet.

Som arbetshypotes var ättartalet redan 10 år gammalt och ättledningen från Moses Persson och nedåt enligt min mening hållfast, då jag den 6 november 1941 i Riksarkivet gjorde en beställning på Genealogica X 53 - Buregenealogien - som bestyrkte riktigheten av generationerna Tomas Kettilsson - Per Tomasson - Moses Persson.

Sambandet Moses Persson - Olof Mosesson (den förre kyrkvärd den sena-

länsman) argumenteras sålunda: Olof Mosesson hade två möjligen tre bröder. Dessa voro:

Fänriken Per Mosesson, som deltog på skeppet <u>Caesar</u> i sjöslaget mot holländarna i Öresund för 300 år sedan och som tecknade samma bomärke som hans presumtive farfarsfar förde i sitt signet.

Korpralen Jakob Mosesson Kågman, som erhöll en tredjedel av Kågehemmanet eller 1/4 mantal.

Korpralen Tomas Mosesson, som dock anges vara hemma omväxlande i Kåge och i Stämningsgården.

Namnen på fänrikens och korpralen Kågmans hustrur äro kända - Brita Clemetsdotter resp. Elsa Joensdotter - och de äro sådana, att de utesluta möjligheten, att gården kan vara arvfallen till mågar.

Att gården ej heller gått i köp, framgår av en annan iakttagelse. Under 1640-talet står Olof Mosesson för gården i mantalslängderna. Per Mosesson är tydligen i livet men sitter på undantag, ty i kyrkotiondelängderna dyker han upp som gubben ur lådan. Hur man skall förklara detta förhållande lämnar jag därhän, men om Moses Persson sålt sitt hemman så vore det väl märkvärdigt, att han skulle agera som någon sorts homme d'affairs för köparen Olof Mosesson.

För riktigheten av filiationen Olof Mosesson - Moses Olofsson (länsman respektive soldat som dog 1682) borgar ett domstolsutslag av år 1733, varav framgår att gården gått i arv från den förre till den senare. Olof Olofsson Bergs broder Moses Olofsson begärde detta år att få igenlösa ett jordstycke på södra sidan älven vid tullhuset, vilket jordstycke hans då ännu levande fadermoder hustru Kerstin Nilsdotter i sitt änkestånd försålt 50 år tidigare. Rätten beviljade denna ansökan.

Hade det varit fråga om avlingegods hade rätten icke kunnat fatta ett sådant beslut. Det är märkligt - som vi skola se - att premisserna för Moses Olofssons aktion voro likartade dem, som föranledde Påvel Skrivare att år 1550 söka återbörda det arvehemman som hans moder avyttrat - likaledes 50 år tidigare.

De tre följande generationerna sammanbindas med varandra av några anteckningar i en generalmönsterrulla över roteringsverket i Västerbotten för år 1728, Krigsarkivet.

Vi återgå till Per Tomasson och konstatera att han dog den 1 april 1552. Vi skola även se hur bågaskattelängderna reagera för denna händelse.

Enligt Buregenealogien var Tomas Kettilsson gift med Kelug Andersdotter en dotter till Anders Jakobsson. En annan dotter till denne var Anna Andersdotter gift med kyrkoherden i Skellefteå Andreas Olaui. En dotterson till sistnämnda makar

var "Johannes Tomas Bureus Agrivillensis, riksantikvarien som underrättade världen om Bureättens glans".

Vi skola nu ägna några minuter åt tjocka släkten för 400 år sedan.

I Uppsala universitetsbibliotek förvaras ej mindre än fyra pergamentsbrev från 1500-talets tidigare hälft, vilka äga gemenskap med ifrågavarande hemman i Kåge. Tvivelsutan är det Johannes Bureus, som undan förgängelsen räddat dessa pärmebrev.

År 1500 kom för tingsrätten i Skellefteå hustru Gunborg och ville sälja ett hemman hetandes "Kawa by", som hon ärvt efter sin fader. Hon var gift med Laurens Botnekarl, borgare i Stockholm. Sedan hon förgäves på tre ting uppbjudit hemmanet åt sina släktingar, som icke ville bjuda något acceptabelt pris "utan ville nästan tvinga jorden i alls intet, mente de skulle komma till arv efter henne", begärde

hon hos underlagmannen och fogden att få sälja hemmanet utom börden, vilket sköts till nämnden som härtill samtyckte. Hon sålde då strax godset "til hederlige mannen Herr Anders kyrkoherre i samma socken och prost därsammstädes för 70 mark." Gården låg då "i bolbynom i Storkåge" d.v.s. Storkåge var en oskiftad by. Köpet fastställdes av tingsrätten och hustru Gunborg avgav en högtidlig försäkran att varken hon eller hennes bonde (man) eller hennes barn - födda som ofödda - någonsin skulle resa klander mot detta köp. Detta dombrev var ett fastebrev på Kågehemmanet utställt på prosten Herr Anders.

Av de till tiden närmast följande bägge pärmbreven framgår att prosten var död 1506 och att hade överlåtit gården på sin dotter och hennes man Anders Jappson aff Bure. Att denna dotter hette Malin och var född av oäkta föräldrar - modern var från Helsingland och hette Gölug - framgår ej av pärmebreven men av

Buregenealogien, som vi sett.

50 år efter fastebrevets utfärdande uppträder hustru Gunborgs son Påvel skrivare från Stockholm och yrkar på att köpet skall återgå. Hur det gick med detta utpressningsförsök därom handlar 1550 års dombrev.

Den Per Tomasson, som vi möter i dombrevet 1550 måste vara en annan än Buregenealogiens "Per Tomassons i Kåge 1550". Emellertid är det tydligen den sist-nämnde som föresvävar Bygdén, då han i Hernösands stifts herdaminne skriver: "Genom henne (Anna Andersdotter) erhöll mannen (Herr Anders) och en Per Tomasson i Kåge det gamla Kågehemmanet." Han säger nämligen i en fotnot: "Påvel skrivare, borgare i Stock-holm och hustru Gunborgs son, ville år 1550 återbörda detta hemman som genom arv tillfallit ovanstående, men de löste det till sig för 50 timmer gråverk, varje timmer beräknat för 2 mark och de gåvo honom dessutom 2 klippare, vardera värd 14 mark."

Per Tomasson - hustru Annas systerson - måste vid denna tid ha varit ett barn. Som sådant kunde han naturligtvis vara arvtagare men ingalunda kunda han uppträda inför rätten. Det orimliga i Bygdéns framställning accentueras av att herr Anders dog före hustru Anna, med andra ord: arvtagaren var död då arvlåtaren dog.

Detta dombrev är inget fastebrev på Grandegodset utställt på herr Anders och Per Tomasson, utan en lagfart på stillobrevet. Detta uppvisades för rätten av Herr Anders och Per Tomasson och det relateras i dombrevet.

Som förut nämnts var Per Tomasson gift med Anders Jakobssons änka Malin Andersdotter.

En förutsättning för att Per Tomasson skulle nämnas i dombrevet var givetvis, att hustru Malin var i livet - hon bör vid denna tid ha varit vid pass 70 à 75 år gammal. Det var hon och hennes äganderätt till Grandegodset som Per Tomasson före-

trädde i förlikningen med Påvel skrivare och inför rätten - mannen var ju sin hustrus rätta målsman.

Men det fanns även andra, som hade intressen att bevaka, nämligen hennes döttrar och mågar. För dem gällde det bördsrätten till hemmanet och kanske även innestående arv efter Anders Jakobsson. Herr Anders svarade för sig; de övriga mågarna ha uppenbarligen befullmäktigat Herr Anders och Per Tomasson att föra deras talan. De kallades av okänd anledning lagbröder - jämför dock engelskans Brothern in law.

Det är möjligt att stillobrevet dikterats av Herr Anders. Stillobrevets lagbröder korresponderar nämligen på ett slående sätt med ordet bytesbröder, som herr Anders använder några år senare i ett prämebrev. Det gällde då en del av laxfisket i Bomansforsen.

Att sammanställa ordet lagbröder med byalaget kunde väl ha fog för sig,

så länge hemmanet låg i oskiftad by, men en ändring hade härutinnan skett genom den jordrevning, som föregick skattläggningen enligt 1543 års jordebok. Man kan även ifrågasätta, om byalaget vore villigt att så solidariskt sluta upp kring en lagbroder i trångmål, som stillobrevet förutsätter.

Den summa som Påvel skrivare tillerkändes vid förlikningen översteg med 30 mark hemmanets inköpspris, som år 1500 var 70 mark. För den rike Herr Anders och Per Tomasson spelade en sådan summa en ringa roll. Huvudsaken synes ha varit att så fort som möjligt få saken ur världen och bli av med Påvel skrivare, varför de gåvo honom två klippare och vill man tro en efter omständigheterna avpassad färdknäpp.

Man kan fråga sig hur det var möjligt, att Påvel skrivare lyckades så förträffligt i sitt uppsåt. Ja, först och främst var herr Anders köp av hemmanet år 1500 emot landslagens bestämmelser. Hustru Gunborgs hemman var arvejord och hon kunde icke med rättslig verkan avhända sina barn deras lagliga bördsrätt.

Premisserna voro i själva verket ensartade såväl för Påvel skrivares aktion år 1550 som för Moses Olofssons aktion år 1733, då de sökte återbörda det arvehemman resp. den del därav som modern hustru Gunborg resp. farmodern hustru Kerstin hade avyttrat - i båda fallen 50 år tidigare.

Man kan även hänvisa till förhållandena under gamle kung Göstas regemente. Den danska tiden var förbi - den katolska likaså. Sverige var ett "kungadöme ej ett prästavälde". Pärmebrev från den danska och katolska tiden aktades ringa och gamla privilegier ej för mer än "två blåbär".

Per Tomasson omnämnes i Handlingar rörande Skandinaviens historia, Del 17. Där är tryckt en redogörelse, som kyrkoherden herr Anders lämnat, över förvaltningen av kyrkomedlen. Vi citera: "Men här var en man i socknena välbetrodder, vilken var kommen till en god ålder, den där hade haft i mång år nyckelen till kykiones penningar med sex socknens eller kykiones män förordinerat - och den gamle betrodde man

heet Peder Tomasson i Kåge. Sidan Peder Tomasson, salig man, avsomnade haver socknen bidit och betrott ärlig man Lasse Andersson i Wikena om samma nyckel."

Per Tomasson var i sitt ringa stånd en betydande man. Han var frikostig donator till kyrkan. Han var sexman, tolvman, landsköpman och birkarl; han drev handel med ryssarna på Torneå marknad.

Hans hemman i Kåge upptages i 1543 års jordebok till 15 spannland och 16 ängsland; han ägde del i Finnforsens laxfiske och ägde jord i Degerbyn - 4 spannland och 7 ängsland. Även bortsett från detta jordinnehav i Degerbyn var han en av socknens största jordägare.

I Degerbyn fanns vid denna tid en annan storbonde, nämndemannen Kettil Tomasson, som jag utan tvekan anser vara far till Tomas Kettilsson i Kåge. Han dog 1547.

Var Per Tomasson bror till Kettil i Degerbyn? Ja, det är troligt liksom

att alliansen mellan hans presumtive brorson och styvdotter ingåtts på hans tillskyndan. Per Tomasson var gift tidigare än Tomas Kettilsson. (P.T. före 1539 T.K. under åren 1539 - 1543) och giftermålsbalken medgav uttryckligen att två bröder måge "taga två systrar och fader taga moder, tå son tager dottren." Således måste det även vara tillåtet för farbror och brorson att gifta sig med moder och dotter.

Att hjonelagen mången gång byggdes efter ritningar som familjepolitiken skisserat är en välkänd sak. Som närliggande exempel kan nämnas, att två systrar och två döttrar till Kelug Andersdotter voro gifta i Bodom, Lövångers socken, respektive i Kusmark, Skellefteå socken. Då männens tillnamn (patronymikon) i vardera fallet voro sinsemellan lika kan man räkna med att de sinsemellan voro bröder.

I detta sammanhang förtjänar återges en passus i Buregenaalogien.

Tomas Kettilssons dotter hustru Sara Tomasdotter i Kusmark hade dött. Då hennes man såg sig om efter en annan hustru "fann han med stor möda den hans

förra hustru oskyld var; ty tog han en av Jakobs avkomma i Fällen efter han var oäkta'

För att hustru Sara Tomasdotter i genealogiskt avseende skulle kunna vara så insyltad i socknen, måste man förutsätta att hennes anor på fädernet hade djupa rötter i Skellefteå. Möderneanorna voro nämligen tunnsådda. Hennes mormor var ifrån Helsingland och hennes morfarsmor var från Umeå. Även om hela historien är uppdiktad för att camouflera ett gifte som kanske icke var så reputerligt, så röjer den en kärna av sanning, nämligen den att Tomas Kettilsson måste vara en bygdens son.

Det enda ortsnamn "Gran", som nämnes i "Rosenbergs historiskt-statistiskt handlexikon över Sverige, tryckt 1882, är byn Gran i Skellefteå socken vid Kåge älv. Denna by ligger ungefär en mil nordost om Boliden. Som vi ha sett fanns det även en annan plats med namnet Gran vid Kågeälven, nämligen där Nils Hermansson bodde. Namnet på platsen återgives i dombrevet från 1550 som Grandegodset och i 1788 års storskifteskarta över inägorna i Storkåge by - fastställd av häradshövdingen Carl Georg

Furtenbach - som Grandgården.

Platsen där överstebostället Gran uppfördes på 1690-talet, vid Öjebyn och Piteälvens utflödes kallades tidigare Granden. Se Johan Nordlander, Norrländskt skolliv, tryckt 1914.

Hos Elgenstierna förekommer uppgiften, att landshövdingen Johan Graans fader prästen i Skellefteå Gerhard Jonae, som dog 1623, bodde på hemmanet Gran nedom Bergsholmen i Västerbotten, därav sonen Johan tog sig tillnamnet. Då adliga ätten Graan för en gran i hjälmprydnaden, vill det synas som om även hemmanet fått sitt namn av trädet. Men så är icke fallet. Domboken för Skellefteå den 14 november 1774 lämnar klara besked. Prästen bodde aldrig på Gran nedom Bergsholmen men brukade där en ängsmark, vilken kallades Klofsgranden eller - uppenbarligen efter prästen - prästgranden. Traditionen visste även berätta - enligt domboken - att landshövdingen vid ett tillfälle lät sig ro uppför älven för att återse sin barndoms lekplatser,

bland annat Gran.

Elgenstiernas uppgift går via Bygdén tillbaka på en uppsats av prosten P. Högström, tryckt 1753, vari det dock heter: "Bodde på Gran nedom Bergsholmen, som nu är överväxt med skog, varav sonen tog tillnamnet." - Säkerligen kände Högström till att namnet Gran var härlett ur ordet Granden.

Gemensamt för dessa ortnamn Gran är att de hänföra sig till platser belägna vid en älv; de ha även en annan sak gemensamt, nämligen markens beskaffenhet.

I Svensk emytologisk ordbok, Lund 1939, av Elof Hellquist har grand betydelsen grus och grande betydelsen grusbank o.d. vid vatten.

I Norsk ordbok, Cristiania 1871, av Ivar Aaser har grande betydelsen "Banke eller Klit, grund med sand eller smaasten vid Vandet; ogso Graesbank vid en Elv. Grandejord har betydelsen Sandjord, opskyllet jord i naerheden af en Elv."

Härmed torde även betydelsen av ordet "Grandegodset" vara klarlagd.

Efter Per Tomassons död - förmodar vi - har änkan Malin Andersdotter uppdragit gårdens skötsel åt mågen Tomas Kettilsson och själv gått på undantag. Gården uppskiftades år 1557 mellan Herr Anders och Tomas Kettilsson i två nära nog lika delar. Troligen har då änkan lämnat det jordiska.

På södra älvstranden och nära älvmynningen lät Herr Anders uppföra en gård som under åren 1562 - 1583 skulle bli änkesäte åt prostinnan. Efter henne ägdes gården av sonen Nils Andersson, som dog 1597 varefter gården troligen försålts. Det var från denna del av Kågehemmanet som Bureus år 1601 hämtade sitt "arv i Kåge". Troligen är det här icke fråga om arv utom om en lösenpenning för bördsrätten.

Gården brann ned 1646; möjligt är att gårdens dåvarande ägare kaplanen Herr Michel då omkom - han dog den 2 maj samma år.

På 1700-talet försåldes gården till kronan av en Jon Danielsson, tillhörande en släkt, som då i över hundra år besuttit gården. Där uppfördes kaptens-

bostället Strömsnäs.

Hülphers, som felaktigt kallar kaptensbostället för Strömsholm, gör gällande att gården inköpts av kyrkoherden herr Anders år 1500. Han har tydligen förväxlat de båda prästerna med samma namn.

Den del av Kågehemmanet,som låg på norra sidan om älven och som var den ursprungliga, har gått i arv bland Tomas Kettilssons ättlingar. Som förut nämnts erhöll korpralen Jakob Mosesson Kågman 1/4 mantal. Detta skedde på 1670-talet. Denna gren av släkten dog ut 1743.

I början av 1800-talet skiftades gården ånyo mellan två bröder riksdagsmannen Moses Johansson Lindberg och Aron Johansson Marklund. Den hemmansdel där fädernegården var uppförd har gått ur släkten, men än i dag besitter ättlingar till riksdagsmannen den jord som deras förfäder brukat sedan 400 år.